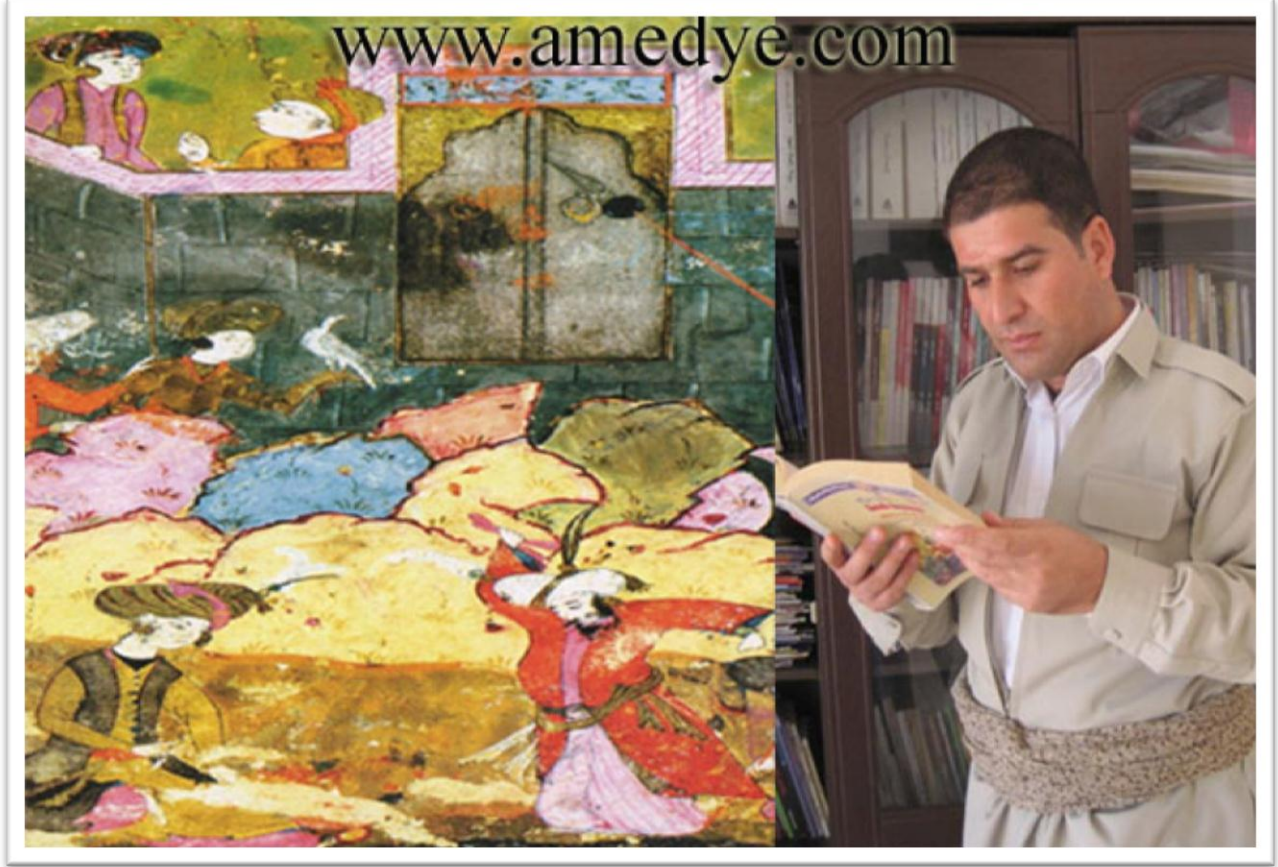

دیمه نهك ژ باژیړی نامیدی

ژ مالپهړی دهقرا نامیدی هاتیه وهرگرتن

ژ نفیسینا: جهنگی زرار خزر و ژ وهرگیرانا: کوفان نحسان یاسین

نهف وینه دکهفته بهرپهړی (39) ژ دهستنقیسا شهرهفنامی، یی تایبهتمهنده بمیرگهها بههدینان فه(2).

پهسهن و شروفهکرنا وینهی: نهگهر نافریهکی بدهینه وینهی، دئ لسهری وئ دیمه نهکی بینین کو کلهها نامیدی یه(3) برهنگهکی نه ریکخستی ده رکهفتیه، لسهر جههکی بلند و پیکهاتی ژ کهفرین چیاپی یین زهبلهح، شورین کلههی ببهړین گوگراندی و تراشی هاتینه نفاکرن، رهنگی وان بهرا برهنگی روخامی مووسلی دچیتن، دیمی شورین فی کلههی ل پشکا سهری هاتیه نفاکرن، دیسان ببهړین گوگراندی و تراشی و بهرنگی پیغازین تاری دیاردین، پشکا پاشیین ژ کلههی ببهړین تراشی و ریک و برهنگی سور دهفته دیتن، هاتیه خهملاندن بنهخشهکی کو پیک دهنت ژ چهند (موعینهکا) لبهرامبهړ نیک، دناف ههر موعینهکا مهزندا موعینهکا بچویک ههیه و برهنگی سور هاتیه رهنگرن، دورپیچکرینه دناقبهرا موعین

و سن کوزیا لسه ری موعینین مهزن، دناف هر سن کوزیه کی دا سن کوزیه کا بچویکتر ههیه دیسان برهنگی سور⁽⁴⁾.

دەرگه هه کی مهزن ل دیمی فی کهلهی ههیه ژ دوو پشکا پیک دهنتن، دەرگه ههاتیه دروست کرن لسه کفانه کی ژپینچ پولا پیک دهنت، ههردوو پشکین دەرگه هی دهستکه کی ناسنی یی گروفر هاتیه پیقه کرن بمره ما راکیشانی لدهمی فه کرنی، لسه ری دەرگه هی تابلویه کا لاکیشیه یی ههیه و هاتیه نهخش کرن ب بهلگین دارا و دگریداینه بتیرکین بلند و برهنگی کهسکی تری رهنگرینه دگهل نه رده کی رهنگی شین و کهسک.

ژلایین راستی دناف کهلهی دا لبه رده رگه هی دوو مروف ههقیه یقینی دگهل نیک دکهن، نیک ژ نهوان دهر سوکه کا رهش دسه ری یه و چه ندین رهنگ ژئ دیاردن وهک شین، سپی، سور، زیری، نهف دهر سوکه لسه سهری خو گریدایه برییا تیقه ریزه کی ژ پاته کی برهنگی زیری، دیمی وی یی فه کریه وی ره و سمبیله، دگوهی راستی دا گوهار که کی زیرین گروفره، کراسه کی (قمیص) پیقازی لبه ره کو نهخشین وی ژ حه فکی تا دو ماهیا زکی دهینه خاری، کراسی وی یی نهخشکریه بهنده ک نهخشین دارا و برهنگه کی زهر، جوگه کی برهنگ زیری لبه ره، دهستی خو یی راستی دانایه سهر شورئ باژیری و دهستی چه پی دانایه پشت ره هنی خو یی چه پی، دبیت نهف کهسه نیک ژ میرین میرگه ها به هدینان بیت⁽⁵⁾ نهف چه نده بو مه دیارد بیت ژ راوستانا وی یا باش و دهر کهفتنا وی یا جوان، دیسان لهنداف بلندایا کهلهی یه و لهنداف دەرگه هی کهلهی بتاییه تی، ناخفتن و دانوستاندنین وی دگهل کهسه کی نه دبیت ژ تاییه تمه ند و دو یقه لانکین وی بیت، نهو یی لجهه کی نرم تر راوستای و دهستی چه پی یی بلندکری بهرام بهر میری بهمی ریز و خوچه ماندن فه، دهر سوکه کا برهنگ زیری دسه ری یه، گهله کا هاتیه تیک و هربادان، لسه ری هاتیه گریدان برییا تیقه ریزه کی ژ پاته کی سور یی گریدایی ل بلندایا سهری، کراسه کی برهنگ پرته قالین فه بوی لبه ره.

به دلیسی هونه رمه ند خواندنا سه روچا فا پشت گو هفه هافیتیه، باشتر نهو بو نهو چاقی چه پی جاره کادی وینه نه که ته فه، ژ بهر کو دیمه نی سه روچا فا یی تیکدای، ژ بهر کو خورستی وینه ی دخازیت کوسه روچا فین وینه کری بره خه کی فه بتنی چاقی چه پی دیارد که تن، دیسان نهو نه یی سه ر که فتی بو جاره کادی یا پی دقې نهو بو نهو یی پشکا پاشیپ ژ سه ری مروقی به رزه کربا نهوا به ری نها مه به حس لسه کری کو دکه فیته پشت دهستی دەرگه هی⁽⁶⁾.

دناف شورئ کهلهی دا و ژلایین راستی فه، کهسه کی راوستایه و بشورئ کهلهی فه هاتیه نیساندن، دهستی خوی راستی دانایه سهر گو هی خو، دهستی چه پی لسه رویی وی یه، دهر سوکه کا رهنگ سپی لسه ری یه و هاتیه گریدان ب تیقه ریزه کا پاته ی یا رهنگ زیری، کراسه کی سور لبه ره و هاتیه نهخش کرن بنهخشین سپرنگی (حلزون) و رهنگی زهر، سه رباری لبه رکرنا جوگه کی سپی لسه کراسی.

ژ هژی گوتنی یه کو به دلیسی هونه رمه ند بومه چ لایه نی بیناکاری دناف کهلهی دا دیار نه کریه⁽⁷⁾.

ژ دهر فه ی کهلهی زیره فانه کی دیاره، رومه کی دریز د دهستی وی یی راستی دایه، سه ری رومی پالدایه نیک ژ پشکین دەرگه هی (ناسنکی نیک ژ دەرگه ها)، لسه سینگی وی مه تاله کی گروفره، دهر سوکه کا رهنگ قه هوائی یا تزی ریشالوک یا دسه ری، دیسان ریشالوک کا خارکری برهنگی سپی ل بهراهیا دهر سوکی یا دیاره، لدوماهی ب پارچه کا بچویک یا گروفر برهنگی کهسکی فه بوی بدوماهی هاتیه، دبیت ژ بهرین پر بها (دهگمه ن) بیت یان تشته کی هوسا.

هونهرمندی مهسحهكا جوانين دايه وينهه وینهه نهوژی برییا بكارنیانا گهلهك رهنگا بو رهنگرنا پارچین بهری یین نزیکی ده رگههه كهلهه، هاتیه نهخش كرن بهندهك نهخشین دارا وهکی تیرك و بهلگین بچویك، دوو كهس بهرامبهر زیرهقانی دراوستاینه نیک ژوان كهجهکی نوی گههشتی یه، بازهك دهستی چهپن دا ههیه و پیت وی گههاندینه نیک بكنفهكا بلند، دهستگوركهكا پیستی ددهستی یه ب مهردما پاراستنا وی دهستی ژ پهنجین وی بالندهه، دهرسوكهكا قههوانی یا گروفر دسهری دایه، هاتیه گریدان برییا پارچهكا پاتهه بههمان رهنگ، كهزهكا پرچی وی دهیته خارئ برهنگهکی گروفر تا دگههیهته سهر گوهنه وی یی راستی، كراسهك لبهره پستوی وی وهکی هژماره (7) ه وبنهخشین رهنگ زهر هاتیه نهخسرن.

نزیکی وی كهسی كهسهکی ژبی مهزنتر ههیه، دهرسوكهك دسهری یه و كراسهك لبهره، دهستی خو یی چهپن دانایه سهر ملی وی گهنجی نهوئ مه بهحس كری، بتبلین دهستی راستی نافرین بتشتهکی ددهتن، ل ژیریا وینهه كومهكا مروقا ههنه نهو یی لناف ناهنگهکی لسهر نافهكا لقی، دوو ژ نهوان نامیرین موزیكی دژهن، نیک لسهر نامیرئ نای (8) نهوئ دی دهفن لیدهتن.

كهسی نیک دهرسوكهكا مهزنا رهنگ زهر لسهری یه، كراسهك و شهروالهك لبهرن وهکی وان یین كورد تا نها دگهنه بهر خو و دبیزنی (شال و شهپك - رانك و چوغه) (9)، قاویشهكا پاتهه دپشتی یه وهکی (شیتکی) یه نهوژی جلكهکی كوردایه، لسهر ههموو جلكارا چوغهکی لبهر برهنگهکی قهكری ژ بهراهین، نهو یی كونجایه دگهل ناوازین نامیرئ نای نهقهژی دیاردبیت برییا چهماندنا سهری و لقینا تبال، لپشت فی موزیکژهنی كهسهکی دی ههیه كو لنامیرئ دهفن ژ صنجانی دهت (10) یا بلند كریه بو سهری و كهسهکی قهلهوه دبهرا دلهیزیت ل دویف وان ناوازا، ره و سمیلین وی درهشن، دهرسوكهكا سپی یا گروفر دسهری یه، هاتیه گریدان ب تیقهریزهكا پاتهه برهنگی زیری، لسهری وی ریشالوكهكا بلند و دریژ ههیه لی ژلایین راستی یی دهرسوكی ریشالوكهكا سپی یا چهماندی ههیه، تا رادهیهکی وهکی وی ریشالوكی یه نهقا دهرسوكا سهری زیرهقانی كهلهه دخهملینیت، ساكویهکی رهنگی پیقازی لبهره دگهل جبهیهکی سور تا دگههیهته سهر چوكین وی (11)، دیسان شهروالهکی دپی برهنگهکی پیقازی یی خاف، قاویشهكا پیستی و نیکا پاتهه لبهرن، قاویشا پاتهه پویچهکی یا شور بوی بو خارئ ژ بهر کریارا لقین و لهیزینی، ددهستی راستی دا كهفیکهكا سور ههیه، دیاردبیت كو گرتنا كهفیکه بددهستی راستی ل ناهنگین تایبته و داوهتین گشتی ژ وان تیتالین بهربه لاقه دكومهلگهها كوردی دا (12) و كوملگههین روزهلایه برهنگهکی گشتی.

بهدلیسین هونهرمندی یی سهركهفتی بوو ددیاركرنا لایهین تیگههشتنی ژ لهیزین و لقینا وی كهسی، نهه دبیین كو رهخین جبهی وی د پفن پویچهکی ژ بهر پیلین بای نهقین دچنه ژ نافدا ژ نهگهرا لقی، دیسان زقرینا پشكا خارئ ژ جبهی بو پشتنی ژ بهر ههمان نهگه.

ههر چ كهسی دوماهی یه كو دكهفیه لایین چهپن، دبیت یا كچهكا نوی گههشتی بیت، برهنگهکی دهركهفتی روینشتی یه، پیپن خو یی راستی دانایه ژیر خو، و یی چهپن دریژكریه بو بهراهین، نهو یا بكریارهکی قه مزویله نهه نهشیاین بزاین ژ بهركو وینهه گهلهکی تیکچوووی لقی پشکی، دهرسوكهكا قهفت قهفتی یا دسهری یا گروفره و هاتیه گریدان ب پارچهكا پاتهه یا پیقازی، بهراهیا دهرسوكی یا نهخش کریه بدوو ریشالوكا، نیک یا رهنگ سپی یه و وهکی دوو شاخا لسهر دیاردبیت، نهو دی یا بلنده و دبیته دوو پشك ل قهدا سهری، هاتیه گریدان بدهرسوكی قه برییا پارچهكا پاتهه برهنگی زیری، ههردوو گوهرین

وى ب گوهاركين گروفرين زيرى هاتينه خهملاندن، كراسهكن دريژ ب قومچكين مهزن لبهره و لسهر ملين وئ پاتهكى سوره، عهبايهكى قه هوانينى تارى لبهره دگهل شهروالهكى پيقازى.

پهراويز:

1. - تقع هذه القلعة (مدينة) على بعد (70 كم) الى الشمال الشرقي من محافظة دهوك وعلى مسافة (162 كم) شمال الموصل، وتقع كذلك بين سلسلة جبل متين في الشمال وجبل گارة في الجنوب، وقد بنيت فوق منطقة جبلية عالية تكتنفها صخور ضخمة وترتفع بعض الاماكن فيها عن الارض ما يقارب المائة ذراع، وكان الباعث العسكري السبب الرئيسي لقيامها حيث صمدت قلعتها أمام اعتدى الهجمات، فضلاً عن ذلك فهي ذات موقع جغرافي واقتصادي متميز. ياسين العمري: ياسين بن خيرالله الخطيب الموصلية (ت 1232هـ/1816م)، منية الادباء في تاريخ الموصل الحدباء، تحقيق، سعيد الديوةجي، مطبعة الهدف، (الموصل: 1955م)، ص 218. الشاعر: المرجع السابق، ص 44. وللمزيد عن مدينة العمادية أنظر / نالقيي: المرجع السابق، ص، ص 7-12.

2. - تعد من احدى الامارات الكوردية المهمة، تقع الى الجنوب من اماره هكاري في اقصى شمال العراق والى الشرق من نهر دجلة، وكانت جزءاً مهماً من ولاية الموصل في عهد الدولة العثمانية، واتسع نفوذ الامارة شيئاً فشيئاً حتى ضمت المناطق الواقعة بين نهري دجلة و الزاب الكبير المعروف لدى الكورد ب(زيي بادينان)، يشير كثير من الباحثين الى ان الامارة تاسست خلال القرن (7هـ/13م)، حيث اعلن مؤسس الامارة (بهاءالدين بن شمس الدين بن شجاع) نفسه حاكماً على اميدي حوالي سنة (661هـ/1262م)، وقد اتخذت عاصمة للامارة منذ نشوئها حتى سقوطها، وكانت تضم المناطق عقرة، دهوك، زاخو، مع اميدي عاصمة الامارة، ومن اشهر من تولى الحكم في هذه الامارة هو الامير (حسن بن سيف الدين بن زين الدين بن بهاء الدين) حيث نجح في التصدي للغزو الخارجي، فقد استطاع الصمود بوجه جيوش (الاق قوينلو) التي قادها (سليمان بك بيزن اوغلو) احد قواد حسن الطويل في عام 1470م، وفشل حصاره على قلعة العمادية الذي دام حوالي ثلاثة اشهر، وبعد ذلك تعرض جيش سليمان بك الى هزيمة منكرة حيث هاجمته قوة مؤلفة من عشائر بهدينان و قتلوا المنات من اتباعه وفر الباقون، وقد بقيت الامارة حتى القرن (13هـ/19م) تعرضت خلالها الى كثير من المشاكل حتى سقطت في عام (1258هـ/1842م). الدوسكي: كاميران عبدالصمد احمد، بهدينان في اواخر العهد العثماني (1293-1333هـ/1876-1914م)، مطبعة خاني، (اربيل: 2007م)، ص 27؛ ناميدي: كاوة فريق احمد شاولي، اماره بادينان (1700-1842م)، مطبعة خبات، ط1، (دهوك: 2000م)، ص 28.

لقد تعددت الاراء حول اصل تسمية الامارة، الا ان معظمها يكاد يجمع ان تسميتها كانت من خلال تحريف اسم جد الاسرة و مؤسس الامارة (بهاءالدين)، ويذكر المؤرخ عماد عبدالسلام في كتابه الاسر الحاكمة: (ينتسب البيت الحاكم لهذه الامارة الى الامير بهاءالدين ... وقد عرف ابناؤها واحفادها بأل بهاءالدين او بهاءدينان بحسب اللفظ الكوردي المحلي، ثم خففت الى بهادينان و بهدينان و بادينان، وبهذه الاسماء عرفت الامارة). رؤوف: عماد عبدالسلام، الاسر الحاكمة ورجال الادارة والقضاة في العراق في القرون الاخيرة (1258-1918م)، دار الحكمة، (بغداد: 1975م)، ص 204.

3. - انظر صورة (13)، ص 187.

4. - انظر رسم (56)، ص 211.

5. - ربما يكون هذا الشخص (سيدي خان) اميراً لامارة بهدينان في العمادية، حيث ذكره البدليسي واثنى عليه ووصفه بالعدل والاحسان وانه كان أيضاً قوياً وشجاعاً. البدليسي: المصدر السابق، ترجمة: الروذبياني، ص 239 ؛ يوسف: تابلوكاني شجرة فنامة، ل 115.

6. - انظر رسم (57)، ص 211.

7. - الذي نراه ان الفنان البدليسي لم يقم بزيارة مدينة العمادية و الاطلاع عن كُتب على جوانبها المعمارية المهمة مثل الجامع الكبير ومدرسة قبهان وغيرها من المعالم الاخرى، واكتفى فقط بما نقل اليه عن بعض جوانب المدينة. (الباحث)

8. - الناي: كلمة فارسية تقابل كلمة الشابة والقصابة في اللغة العربية، اما في اللغة الكردية تسمى (بلويزر أو شمشال)، وهي عبارة عن قصبة جوفاء مفتوحة و مثقوبة في الجهة العليا، حيث توضع الأصابع على تلك الثقوب لأحداث النغمات المطلوبة والالحن بشكل مقطوع. حسن: شهرزاد قاسم، دراسات في الموسيقى العربية، الموقى العراقية، ط1، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، (بيروت: 1981م)، ص، ص 335-336.

9. - لباس كردي معروف يتكون من سترة و سروال. (الباحث).

10. - من الالات الايقاعية، ذات اشكال عديدة واحجام مختلفة، والدفوف التي تتصل باطارها صنوج نحاسية دائرية الشكل تعرف في العراق باسم (الدف الزنجاري أو الرق)، ويرجع تاريخه الى عصور ما قبل الاسلام، ان اقدم ظهور لهذا النوع من الدفوف كان في القرن الثالث عشر الميلادي وكان ذلك في العراق على اناء معدني من صناعة مدينة الموصل محفوظ الان في المتحف البريطاني، حيث نقش على هذا الاناء بطريقة التحزيز ويضم مشهداً لاحد الاشخاش جالس ينقر على الرق، حيث تشاهد الصنوج المتصلة باطار الدف بشكل واضح، ولايزال الرق مستعملاً حتى يومنا هذا في البلاد الاسلامية. انظر رسم (58)، ص 208 ؛ رشيد: المرجع السابق، ص 257.

11. - انظر رسم (59)، ص 211.

12. - نيكتين: المرجع السابق، ص 89.